

C

Changes in Form and Meaning of Sacred Symbols from Dvaravati to Rattanakosin Period

Jakkrit Junlaprom^{1,*} Asa Thongthammachart²

Abstract

This study is a descriptive research examining the sacred symbols in terms of form and meaning shown on the antiques that have been found from the Dvaravati to Rattanakosin period. Purposive sampling is applied to select sources from the published photos. The scope of research embraces changing patterns of symbols and their variations that have been transformed over time. A sacred symbol can be defined as the symbol representing 'blessing' or 'prosperity'. In Thailand, anointed sheets engraved with sacred symbols have been existed since Dvaravati period. Assumably, these sacred symbols were influenced by the Indian arts as evidenced by the picture of an elephant which was considered as one of Indian sacred symbols. These sacred elephant symbols are still used in Brahmin religion. The sacred symbols can be categorized into two types: fertility symbols (e.g. lotus, fish, and pot) and monarchy symbols (e.g. tiered umbrella, ankusha or elephant goad, and shanka or conch). However, when comparing Dvaravati's with the present-day sacred symbols, some differences can be detected. For example, a one-tier umbrella was transformed into many-tier umbrella, or a sacred symbol of two fish once existed in Dvaravati period is no longer used in the royal ceremony nowadays.

Keywords: sacred symbol, form, meaning, Dvaravati, Rattanakosin

¹ School of Humanities and Applied Arts, University of the Thai Chamber of Commerce, Bangkok, Thailand

² Department of City Planning, Bangkok Metropolitan Administrator, Thailand

* Corresponding author. E-mail: jakkrin777@gmail.com

การปรับเปลี่ยนรูปแบบและความหมาย ของสัญลักษณ์มงคลจากสมัยทวารวดี สู่สมัยรัตนโกสินทร์

จักริน จุลพรหม¹ อาสา ทองธรรมชาติ²

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) เกี่ยวกับสัญลักษณ์มงคลทั้งในด้านรูปแบบและความหมายของโบราณวัตถุที่พบตั้งแต่สมัยทวารวดีถึงสมัยรัตนโกสินทร์ การเลือกตัวอย่างเป็นแบบเจาะจงศึกษาจากแหล่งข้อมูลประเภทภาพถ่ายที่ตีพิมพ์เผยแพร่ มีขอบเขตการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสัญลักษณ์และการแปรความหมายของสัญลักษณ์เหล่านั้นที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในช่วงเวลาต่าง ๆ สัญลักษณ์มงคล คือ เครื่องหมายที่แทนพรหรือสิริมงคล ในดินแดนประเทศไทยปรากฏสัญลักษณ์มงคลบนแผ่นเงินเจิมมาตั้งแต่สมัยทวารวดี สันนิษฐานว่า ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียเนื่องจากปรากฏเป็นภาพคชลักษณ์อันเป็นคติมงคลจากอินเดีย และใช้ในพิธีของศาสนาพราหมณ์ นอกจากนี้ยังพบว่าสัญลักษณ์มงคลแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ สัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ เช่น ดอกบัว ปลา หม่อนน้ำ และสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ เช่น ฉัตร ขอลับช้าง และสังข์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบสัญลักษณ์มงคลในสมัยทวารวดีกับปัจจุบัน พบว่า มีรูปแบบและการปรากฏที่แตกต่างกันบ้าง เช่น การเปลี่ยนจากฉัตรชั้นเดียวเป็นฉัตรหลายชั้น หรือสัญลักษณ์ปลาคู่ ซึ่งเคยปรากฏในพระราชพิธีสมัยทวารวดีก็ไม่ปรากฏในพระราชพิธีปัจจุบันแล้ว

คำสำคัญ: สัญลักษณ์มงคล รูปแบบ ความหมาย ทวารวดี รัตนโกสินทร์

¹ สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และประยุกต์ศิลป์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

² กองวางแผนพัฒนาเมือง สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร

* Corresponding author. E-mail: jakkrin777@gmail.com

บทนำ

สัญลักษณ์มงคล คือ เครื่องหมายที่ใช้แทนสถานที่ สิ่งของ ซึ่งต้องมีความหมายเป็นมงคลเพื่ออำนวยความสะดวกให้คน สถานที่ อาณาจักรมีความเป็นสวัสดิ-มงคล ในศิลปะทุกสมัยล้วนมีสัญลักษณ์มงคลด้วยกันทั้งสิ้น สำหรับศิลปะในเอเชียอาคเนย์ที่เป็นดินแดนที่ตั้งอยู่ระหว่างอารยธรรมอินเดียและจีน ในระยะแรก ๆ มักรับอิทธิพลทางศิลปะจากอินเดียและอาจถ่ายทอดให้ระหว่างเพื่อนบ้าน ในศิลปะทวารวดีนั้นก็มียุคสัญลักษณ์มงคลที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียทั้งเรื่องในศาสนาพุทธและพราหมณ์ บทความนี้ศึกษาสัญลักษณ์มงคลสมัยทวารวดีจากแผ่นหินสลักที่มีรูปคชลักษณ์เป็นประธาน ซึ่งนักโบราณคดีเรียกว่า “แผ่นหินจุนเจิม” ซึ่งที่พบที่พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม เปรียบเทียบกับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์

บททวนวรรณกรรม

แผ่นหินจุนเจิม (จุน พจนานุกรมฉบับราช-

บัณฑิตยสภาให้ความหมายว่า (โป) น. ของที่ปน. ของที่ละเอียด. (ป.จณฺณ ; ส.จฺรณ) ซึ่งสลักรูปคชลักษณ์และสัญลักษณ์มงคลพบในประเทศไทยในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ มี 2 ชั้น คือ ชั้นที่พบที่พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม (ภาพที่ 1) และบ้านหนองจิก อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 2 และภาพที่ 3) ทั้งสองชั้นนี้มีลักษณะโดดเด่นคล้ายกันคือ มีบัวกลมกลมต้น ๆ อยู่ตรงกลาง รอบ ๆ มีสัญลักษณ์มงคลและเครื่องราชูปโภค เช่น สังข์ ปลายุ่ ภัทรวิฐู (บัลลังก์) นกยูง ฉัตร อยู่รายรอบ ซึ่งนักวิชาการสันนิษฐานว่าแผ่นหินแบบนี้คงใช้เป็นแผ่นรองรับหม้อน้ำ (ปฺรณฆฺฏะ) สำหรับทรงน้ำเทพและเทวีใน “พิธีราชสุยะ” หรือราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์สมัยทวารวดี คล้ายกับแผ่นหินที่พบในรัฐยะไซ เมืองเวศาลี ประเทศพม่า (Saisingha, 2004) (ภาพที่ 4) แต่มีความแตกต่างกันอยู่เล็กน้อย คือ ชั้นที่พบในรัฐยะไซไม่มีรูปคชลักษณ์ แต่ได้นำรูปศรีวิตสะซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพระลักษมีมาใช้แทน (Kruathongkiaw, 2010)

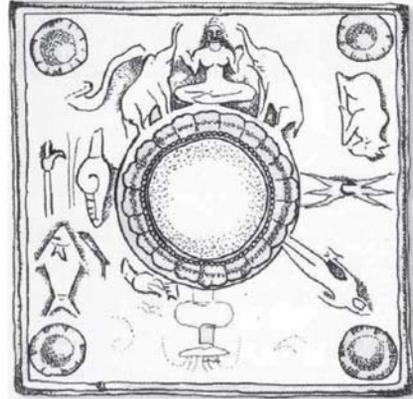
ภาพที่ 1 แผ่นหินจุนเจิม สมัยทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 12-16 เป็นแผ่นหินสลักสัญลักษณ์มงคล พบที่พระปฐมเจดีย์ ขนาด 15*21 เซนติเมตร มีบัวกลมตรงกลางล้อมรอบด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ โดยมีรูปคชลักษณ์เป็นประธานอยู่ด้านบน ปัจจุบันเก็บรักษาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

ที่มา: Fine Arts Department [FAD], 2009, p. 116

ภาพที่ 2 แผ่นหินสลักสัญลักษณ์มงคล พบที่บ้านหนองจิก อำเภอยะย้อย จังหวัดเพชรบุรี ขนาดราว 12 x 12 เซนติเมตร เหมือนยังสลักยังไม่สมบูรณ์ แต่เห็นได้ว่าตรงกลางสลักเป็นดอกบัวขนาดใหญ่ล้อมรอบด้วยสัญลักษณ์มงคลต่าง ๆ ตอนบนมีรูปคชลักษณ์ ที่มุมทั้งสี่มีรูปดอกบัวขนาดเล็ก

ที่มา: Indravut as cited in Kruathongkiaw, 2010, p. 34

ภาพที่ 3 ภาพลายเส้นที่ได้คัดลอกจากแผ่นหินสลักสัญลักษณ์มงคล พบที่บ้านหนองจิก อำเภอยะย้อย จังหวัดเพชรบุรี ในรูปที่ 2
ที่มา: Krachaechan, 2001, p. 142

ภาพที่ 4 แผ่นหินที่มีลักษณะเป็นบัวตรงกลางล้อมรอบด้วยสัญลักษณ์มงคล พบที่เมืองเวสาลี รัฐยะไข่ ประเทศพม่า
ที่มา: Indravut, 2005, p. 117

นอกจากนี้แผ่นหิน 2 ชั้นดังกล่าวแล้ว ยังพบชิ้นส่วนที่ชำรุดของแผ่นหินที่มีลักษณะคล้ายกันนี้ในภาคกลางของไทยอีกหลายชิ้น เช่น ที่เมืองอุททอง จังหวัดสุพรรณบุรี (จัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุททอง) เมืองดงคอน จังหวัดชัยนาท พบในจังหวัดนครปฐม อีก 2 ชิ้น ชิ้นที่ 1 แม้จะหักชำรุดแต่เหลือตั้งแต่ส่วนบนเห็นเป็นมุม 1 เบ้า และยังคงเห็นข้างซุงวงถือหม้อน้ำ และเห็นร่องรอยพระชงฆ์ของเทวีซึ่งน่าจะเป็นรูปคชลักษณ์มี ส่วนตรงกลางเป็นเบ้าหลุม ล้อมรอบด้วยหม้อน้ำ พันธุ์พฤกษาและปลา (รูปที่ 5) และชิ้นที่ 2 พบที่พระประโทนเจดีย์ ปัจจุบันจัดแสดงไว้ที่อนุสาวรีย์กลางแจ้งวัดพระประโทนเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม (ภาพที่ 6)

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางท่านได้สันนิษฐานการใช้งานแผ่นหินแบบนี้แตกต่างกันออกไป โดยเชื่อ

ภาพที่ 5 แผ่นหินจูนเจิมพบที่เมืองโบราณ จังหวัดนครปฐม
ที่มา: Kruathongkiaw, 2010, p. 35

ว่าอาจทำขึ้นเพื่อเป็นถาดใส่แป้ง ซึ่งใช้สำหรับการเจิมในพิธีกรรมทางศาสนา โดยที่มุมทั้ง 4 น่าจะมีเบ้าเล็กๆ ใช้ใส่เครื่องหอมจำพวกแป้งและกระแจะจันทร์ (Saisingha, 2004)

แผ่นหินจูนเจิมนี้ ผาสุข อินทรารุช สันนิษฐานว่าเป็นแผ่นหินที่ใช้รองรับหม้อน้ำ (ปुरुณฆฎะ) เพื่อใช้สรงน้ำเทพและเทพี (อภิเชษณีเยะ) ในพิธีราชสวดยะหรือพิธีราชาภิเษกของกษัตริย์ทวารวดี ในขณะที่ศักดิ์ชัย สายสิงห์ สันนิษฐานว่า เบ้าตรงกลางมีไว้สำหรับใส่เครื่องหอม ซึ่งอาจใช้สำหรับพราหมณ์ในการทำพิธีกรรมทางศาสนา โดยแผ่นหินลักษณะเช่นเดียวกับที่พบในดินแดนทวารวดีภาคกลางของไทย คล้ายกับที่พบในเมืองเวศาลี รัฐยะไข่ ประเทศพม่า (Saisingha, 2004)

ภาพที่ 6 เศษมุมของแผ่นจูนเจิมบริเวณอนุสาวรีย์กลางแจ้ง วัดพระประโทนเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม สังเกตเห็นภาพข้างซุงวงและส่วนหนึ่งของเทวีสันนิษฐานว่าเป็นรูปคชลักษณ์ บริเวณมุมเป็นเท้ามีลายดอกบัวเป็นเส้นยาวอยู่

ผาสุข อินทรารุฐ (2010) ได้อธิบายเกี่ยวกับแผ่นหินจุดเจิมที่พบในสมัยทวารวดี เมื่อโบราณคดีสังเวย “เปิดประตูสู่ทวารวดี” นครปฐม-อุททอง ในวันที่ 28 พฤศจิกายน 2553 ว่า แผ่นหินดังกล่าวอาจเป็นเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของกษัตริย์ก็ได้ คือ เป็นแผ่นหินที่ใช้สำหรับผสมแป้งที่ใช้เจิมลงบนหน้าผากในพิธีต่าง ๆ หรืออาจใช้ในพิธีกรรมของพราหมณ์ทั่ว ๆ ไปในเทวาลัย โดยเป็นพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์ ไม่ได้เฉพาะเจาะจงในเรื่องพระราชพิธีของสถาบันกษัตริย์ในสมัยทวารวดีก็ได้ โดยมีสัญลักษณ์มงคลอยู่หลายอย่าง เช่น หอยสังข์ คชลักษณ์ อภิเชกศรี แส้จามร บังสุรย์ พัดโบก ฉัตร หม้อน้ำ ปลา ปวงบาท วัชระ ขอสลับข้าง ตรงกลางเป็นดอกบัวและหลุมสำหรับผสมแป้งสำหรับใช้ในพิธี

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ (2007) ได้กล่าวว่าอาณาจักรในเอเชียอาคเนย์ได้รับแบบอย่างการสถาปนามหาราชามาจากอินเดีย พระราชพิธีเก่าแก่เช่นนี้ปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยของพระเจ้าโคทมหาราชเป็นอย่างน้อย ทั้งยังผสมผสานกับแนวคิดอย่างพราหมณ์ดั้งเดิมที่มีการประกอบพิธีให้กษัตริย์มีฐานะประดุจดั่งพระเป็นเจ้า เรียกว่า “พิธีราชสูยะ” ซึ่งได้แพร่หลายเข้าไปในหมู่ชุมชนที่ยอมรับนับถือวัฒนธรรมเนื่องในศาสนา ทั้งพุทธและพราหมณ์จากชมพูทวีป โดยอาจกล่าวได้ว่าพิธีดังกล่าวเป็นต้นเค้าที่มาของพระราชพิธีราชาภิเษกในปัจจุบัน สำหรับแผ่นหินจำหลักรูปลักษณ์ พบที่พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม จัดเป็นศิลปะแบบทวารวดี กำหนดอายุช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 รูปจำหลักดังกล่าวแสดงรูปการอภิเษก (สรองน้ำ) พระลักษณ์ หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพระศรี ตามคติอย่างพราหมณ์ ข้างทั้งสองฟากข้างกำลังชูงวงรดน้ำที่อยู่ในภาชนะลงบน

พระวรกายของพระนาง ถือเป็นตราสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ที่สืบทอดมาจากอินเดียโบราณ หลุมดิน ๆ ที่อยู่ด้านใต้องค์พระลักษณ์ ล้อมรอบไว้ด้วยกลีบบัว 2 ชั้น ถัดออกไปเป็นรูปแล้ วัชระ ขอสลับข้าง พัดโบก ฉัตร ปลา และสังข์ ล้วนแต่เป็นเครื่องสูงหรือสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์อย่างละคู่ ทั้งนี้ นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า แผ่นหินดังกล่าวน่าจะใช้รองรับหม้อน้ำ (ปुरुณฆฎะ) สำหรับสรงเทพและเทพีราชสูยะหรือราชาภิเษกของกษัตริย์ทวารวดี (Laomanachareon, 2007) แต่ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่า แผ่นหินจุดเจิมเหล่านี้มีขนาดเล็กอาจเป็นสิ่งของที่พวกพราหมณ์นำติดตัวเข้ามา หรือทำขึ้นในทวารวดีเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ภายในเทวาลัย หรือพราหมณ์อาจจะนำไปใช้กับสถาบันกษัตริย์ก็ได้

วัตถุประสงค์

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบสัญลักษณ์มงคลที่ปรากฏบนแผ่นหินสลักจุดเจิม ซึ่งพบกระจายตัวในชุมชนหลายแห่งในเขตวัฒนธรรมทวารวดี โดยเฉพาะชุมชนทวารวดีในภาคกลางของไทย ได้แก่พื้นที่สมบูรณที่สุดซึ่งพบที่พระปฐมเจดีย์เป็นหลัก กับสัญลักษณ์มงคลที่เป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ และเครื่องสูงที่ยังคงดำรงอยู่ในพระราชพิธีเนื่องในสถาบันกษัตริย์ของไทยในปัจจุบัน รวมถึงศึกษารูปแบบและความหมายของสัญลักษณ์มงคลต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาเปรียบเทียบลวดลายสัญลักษณ์มงคลที่ปรากฏบนแผ่นหินจุดเจิมสมัยทวารวดี กับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการศึกษาวิจัยเป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) โดยมีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

1. การคัดเลือกประชากรและแหล่งข้อมูล ประชากรถูกคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากภาพถ่ายเก่าและภาพถ่ายปัจจุบัน โดยมีเงื่อนไข 3 ประการ คือ

ก. เป็นภาพแผ่นหินจุณเจิมและภาพที่มีสัญลักษณ์มงคลปรากฏอยู่

ข. สัญลักษณ์มงคลที่ปรากฏในภาพต้องเกี่ยวข้องกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในสมัยทวารวดี อยุธยา และรัตนโกสินทร์

ค. เป็นภาพที่มีแหล่งอ้างอิงและบอกแหล่งที่มาของโบราณวัตถุและเครื่องสูงต่างๆชัดเจน

จากเงื่อนไขทั้ง 3 ประการข้างต้น ผู้วิจัยสามารถคัดเลือกประชากรเพื่อทำการศึกษได้แก่

1) แผ่นหินจุณเจิม สมัยทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 12-16 เป็นแผ่นหินสลักสัญลักษณ์มงคล พบที่พระปฐมเจดีย์

2) แผ่นหินสลักสัญลักษณ์มงคล พบที่บ้านหนองจิก อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นแผ่นหินที่ยังมีความสมบูรณ์เพียงพอสำหรับการศึกษา

3) แผ่นหินที่มีลักษณะเป็นเขี้ยวตรงกลาง ล้อมรอบด้วยสัญลักษณ์มงคล พบที่เมืองเวสาลี รัฏฐะไช ประเทศพม่า และเศษมุมของแผ่นจุณเจิม บริเวณอนุสาวรีย์กลางแจ้ง วัดพระประโทนเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เป็นประชากรที่นำมาศึกษาเพิ่มเติม

4) ภาพถ่ายสัญลักษณ์มงคลในสมัยอื่นเพื่อนำมาเปรียบเทียบ อาทิ แผ่นไม้แกะสลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์สมัยอยุธยาตอนปลาย พบที่ปราสาทวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเชลียง อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุโขทัย และเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในสมัยปัจจุบัน เป็นต้น

2. การวิเคราะห์ข้อมูล มีกระบวนการมีดังนี้

ก. ศึกษางานวิจัยและงานวิชาการที่เกี่ยวกับลวดลายสัญลักษณ์มงคลในสมัยทวารวดีและสมัยอื่นๆ ทั้งในด้านรูปแบบและความหมาย

ข. ศึกษารูปแบบและความหมายของสัญลักษณ์มงคลในสมัยทวารวดีและสมัยต่าง ๆ

ค. เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของรูปแบบและความหมายของสัญลักษณ์มงคล

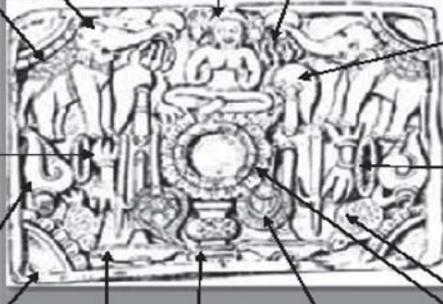
ง. วิเคราะห์รูปแบบและความหมายของสัญลักษณ์มงคลที่ยังคงดำรงอยู่และหายไป รวมทั้งวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

ผลการวิจัย

1. ลวดลายมงคลที่ปรากฏอยู่ในแผ่นหินสลักจุณเจิม

จากการทบทวนบทความของ Yubhodi (1965) ซึ่งกล่าวถึงแผ่นหินจุณเจิมที่พบที่พระปฐมเจดีย์ สรุปได้ว่าเป็นการจัดทำขึ้นเนื่องในศาสนาพุทธ ศลัทธิขงจื๊อหมายถึงพระนางศิริมหามายาตอนประสูติพระกุมาร ถือว่าเป็นสิ่งที่สมบูรณ์ที่สุดในจักรวาล ที่มีลักษณะคล้ายกับไตรนิมิตทางเข้าสู่ภูมิวิธานที่ประกอบด้วยสัญลักษณ์มงคลต่าง ๆ ซึ่ง

ผู้เขียนบทความได้อธิบายรายละเอียดของลวดลาย
มงคลที่ปรากฏอยู่บนแผ่นหินสลักจุมเจิมดังกล่าว
เพิ่มเติม ดังนี้

ช่าง 2 เชือกยื่น เครื่องคชาธารชูวง ถือน้ำเส้าน้ำเย็นไปยัง สตรี	รูปสตรีประทับนั่งขัดสมาธิราบ 2 หัตถ์ประคองอุทรหรือถือก้านดอก บัวตูมข้างละดอก จะเห็นดอกบัวตูม ตั้งขึ้นเบื้องปฤษฎางค์เหนือธงสา	น้ำที่เทลงมาจากเส้าน้ำ ส่วเกตเห็นเป็น สายน้ำเส้าละ 4 สาย		
ขอลับข้าง 2 อัน ปัก ปลายลง ค้ำตั้งขึ้น ข้างละขอ		แส้จามรี 2 แส้ ตั้ง ค้ำลงอยู่ระหว่าง ข้างกับ รูปสตรีข้าง ละแส้		
วิษวะ 2 อัน ตั้งอยู่ 2 ข้าง		พวงประคำหรือ พวงมาลัยหรือ พวงเชือกนาค 2 พวง(พวง) อยู่ 2 ข้าง		
สังข์ 2 ตัว ตั้งทงาย ข้างละตัว		ปลา 2 ตัว หันหัว ลงล่างอยู่ข้างละตัว		
มุมของแผ่นหินสลัก มีเสี้ยวกลับบัวแบบ บัวพื้นอักษร มุมละ เสี้ยว	ฉัตร 2 ฉัตร วางทงายค้ำ ตั้งขึ้นไปเกือบ ชนกับค้ำแส้ จามรี ข้างละ ฉัตร	หม้อน้ำหรือบูรณ กลศอยู่เบื้องล่าง รองรับดอกบัวอยู่ ตรงกลาง	พัตติใบก 2 ค้ำตั้งปัก ตัวพัตติง ชูตั้งขึ้น ข้างละอัน แต่มี ลักษณะไม่ เหมือนกัน ๓๗ เป็น วาลวิชนี กับมัจจุ รีก็ได้	วงศกบับาน มี กลับซ้อนแบบ มองเห็นจากเบื้อง บน อยู่ตรงกลาง รองรับยาสะกลับ บัว

ภาพที่ 7 ภาพลายเส้นที่คัดลอกจากแผ่นจุมเจิมที่พระปฐมเจดีย์ แสดงให้เห็นถึงรายละเอียดของสัญลักษณ์มงคลที่ปรากฏ
ที่มา: สรุปรจาก Yubhodi, 1965.

ดังจะสังเกตเห็นว่า ช่างสมัยทวารวดีได้สลักหิน
จุมเจิมดังกล่าวเป็นลักษณะแนวนอนตามสี่เหลี่ยม
ผืนผ้า (Landscape) มีลักษณะกึ่งสมมาตร โดยพื้นที่
แนวแกนตรงกลางมีรูปสตรี พระหัตถ์ถือก้านดอกบัว
ตูมข้างละดอก เป็นประธาน ประทับนั่งบนอาสนะ
เป็นลักษณะดอกบัวบาน (ตรงกลางของดอกบัวเป็น
หลุม) โดยมีหม้อน้ำอยู่เบื้องล่างรองรับดอกบัวอีกที
หนึ่ง โดยสองข้างของแนวแกนกลางดังกล่าว ปรากฏ
รูปสัญลักษณ์มงคลแสดงความอุดมสมบูรณ์ และ
สัญลักษณ์จักรพรรดิราชเป็นคู่ ๆ โดยในแต่ละคู่นั้นมี

ลักษณะเหมือนกันเกือบทุกรูปสัญลักษณ์ แต่ขนาด
จะไม่เท่ากัน เพราะเกิดจากฝีมือการสลักและความ
ชำนาญของช่าง อย่างไรก็ตาม มีเพียงสัญลักษณ์พัตติใบก
เท่านั้นที่มีลักษณะต่างกัน คือ ข้างซ้ายของหม้อน้ำ
เป็นลักษณะพัตติใบก คือ พัตติวาลวิชนี ส่วนข้างขวามี
ลักษณะเป็นรูปคล้ายใบโพธิ์คือบังสุราย

2. ความหมายของสัญลักษณ์มงคลบนแผ่นหิน
จุมเจิมที่พบ ณ พระปฐมเจดีย์

สัญลักษณ์ที่อยู่บนแผ่นหินจุมเจิมที่พบ ณ พระ
ปฐมเจดีย์นั้น เป็นสัญลักษณ์มงคลที่ปรากฏอยู่เคียง

ช่างรูปคชลักษณ์* รวมทั้งสิ้น 10 ประเภทด้วยกัน โดยปรากฏเป็นคู่ ประกอบด้วย ดอกบัว (ปัทมา) หม้อน้ำ (ปูลณฐกะ) แล้จามรี (จามร) พัดวาลวิชนี (บังสุรย์)

ฉัตร ขอสับข้าง (อังกฤษ) วัชระ ปลาคุ้ (สินมธุระ หรือ มัตสยะยุคมะ) พวงมาลัย (ปางบาท) และสังข์ ซึ่งสัญลักษณ์มงคลแต่ละประเภทมีความหมาย ดังนี้

สัญลักษณ์	ความหมาย
1. ปัทมา หรือดอกบัว	เป็นสัญลักษณ์ที่มีความสำคัญที่สุดในด้านศิลปะและศาสนาของอินเดีย คือ เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของผืนดินที่กำเนิดพืชพรรณ ด้วยเหตุนี้ดอกบัวจึงมีความเกี่ยวข้องกับพระลักษมีในแง่ของการกำเนิด การสร้างสรรค์ และความอุดมสมบูรณ์
2. หม้อน้ำ หรือปูลณฐกะ	เป็นเครื่องหมายแห่งการเกิด ตามความเชื่อของศาสนาฮินดู อาจหมายถึงหม้อที่ใส่น้ำอมฤต ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อครั้งกวนเกษียรสมุทร ส่วนในศาสนาพุทธมักพบเป็นลวดลายรูปหม้อน้ำปูลณฐกะประดับอยู่ที่ประตูทางเข้าศาสนสถาน เช่น ภารhutและสาณูจี ซึ่งหมายถึงการมีสุขภาพที่ดีและการมีชีวิตที่ยืนยาว ดังนั้นรูปหม้อน้ำจึงเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์
3. แล้จามรี หรือจามร	ทำจากขนหางของตัวจามรี (Yak) ใช้สำหรับปิดแผลง ถือเป็นเครื่องสูงที่แสดงถึงฐานะของพระมหากษัตริย์ในศาสนาพุทธ แสดงออกถึงความเมตตาของพระพุทธเจ้าในลักษณะของการหลีกเลี่ยงการทำร้ายสิ่งมีชีวิต แม้แผลงตัวเล็ก ๆ ดังนั้น แล้จามรีจึงกลายเป็นสัญลักษณ์แห่งความเมตตาและความเป็นกษัตริย์ของพระพุทธองค์
4. พัดวาลวิชนี	ใช้สำหรับปิดแผลงเช่นเดียวกับแล้จามรี ถือเป็นเครื่องสูงที่แสดงถึงฐานะของพระมหากษัตริย์ ในศาสนาพุทธแสดงออกถึงความเมตตาของพระพุทธเจ้าในลักษณะของการหลีกเลี่ยงการทำร้ายสิ่งมีชีวิต แม้แผลงตัวเล็ก ๆ ดังนั้น พัดวาลวิชนีจึงกลายเป็นสัญลักษณ์แห่งความเมตตาและความเป็นกษัตริย์ของพระพุทธองค์เช่นเดียวกับแล้จามรี
5. ฉัตร	สิ่งที่กางกันและให้ร่มเงา เป็นตัวแทนของพลังอำนาจและสัญลักษณ์ของกษัตริย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ และเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับมนตรา นำมาซึ่งชัยชนะ เป็นสัญลักษณ์ของพระวรุณ เทพองค์แรกที่ได้รับการยกย่องให้เป็นกษัตริย์ผู้ศักดิ์สิทธิ์
6. ขอสับข้าง หรืออังกฤษ	เป็นอาวุธที่ใช้ควบคุมช้างซึ่งเป็นพาหนะของพระอินทร์ ผู้เป็นเทพเจ้าแห่งการสงคราม ต่อมากลายเป็นอาวุธของเทพในศาสนาฮินดู หมายถึงการนำทางของเทพ รวมทั้งยังเป็นอาวุธของกษัตริย์ขณะทรงเป็นแม่ทัพในการสงคราม ในอินเดียใต้ อังกฤษเป็นสัญลักษณ์ของพระราชอำนาจของกษัตริย์ และเป็น 1 ใน 8 ของสัญลักษณ์มงคล

* คชลักษณ์ เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ พบทั้งศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ แสดงว่าเป็นสัญลักษณ์มงคลกลาง โดยศาสนาฮินดู เรียกกันว่า “คชลักษณ์” หรือ “อภิเชกศรี” เป็นพระเทวี มีช้างสรองน้ำพระเทวี พระหัตถ์ถือดอกบัวทั้งสองข้าง และประทับบนดอกบัว ในศาสนาพุทธ คือ พระนางสิริมหามายา ช้าง 2 เชือก สรงน้ำตอนพระพุทธเจ้าประสูติ การประสูติของพระพุทธเจ้าคือความอุดมสมบูรณ์ที่สุดในจักรวาล จึงเชื่อมโยงกับคชลักษณ์ที่หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ สัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ที่ปรากฏอยู่ในคชลักษณ์นั้น ประกอบด้วย ผู้หญิง(คลอดบุตรได้) ดอกบัว(ดอกไม้) ช้าง(สีเหมือนเมฆฝน) หม้อน้ำ (เก็บน้ำ และปลุกพืชได้) (เชษฐ ติงสัญชลิ บรรยายใน วิชาประวัติศาสตร์มานุษยวิทยา หัวข้อ พระเทวีและโอรสพระคิเว ภาควิชา ประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2553)

- 7. วัชระ** เป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจของกษัตริย์ เป็นตัวแทนของแสงสว่าง ในยุคของพระเวท วัชระ หมายถึง สายฟ้าซึ่งเป็นอาวุธของพระอินทร์ ต่อมาได้กลายเป็นอาวุธของพระศิวะและพระสกันทะ ส่วนศาสนาพุทธนั้น วัชระ แปลว่า เพชร หมายถึงความจริงสูงสุดที่ไม่มีสิ่งใดสามารถทำลายได้ และเป็นสิ่งที่สามารถขจัดความเป็นอริชชาและสิ่งไม่ดีในโลก
- 8. ปลาตู้ หรือมีนมิถุนะ หรือมัตสยะยุคมะ** เป็นสัญลักษณ์ของพระวรุณและพระนางคงคา หมายถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์และความสุข เนื่องจากปลาสามารถแพร่พันธุ์ได้อย่างรวดเร็ว รูปปลาตู้ถือเป็น 1 ใน 8 ของสัญลักษณ์มงคลในพิธีราชาภิเษก และเป็นสัญลักษณ์ของแม่น้ำ คงคากับแม่น้ำยมุนา
- 9. พวงมาลัย หรือบัวมาศ** หมายถึงเครื่องบูชาหรือลูกประคำของนักบวช หรือบัวมาศจับคนชั่วมาลงทัณฑ์
- 10. สังข์** เป็นสัญลักษณ์ของน้ำ และเครื่องหมายของการหลุดพ้นจากอบายมุข พุทธศาสนาถือว่าสังข์มีลักษณะเวียนขวาเป็นสัญลักษณ์ของความสุข อีกทั้งเป็นบ่อเกิดแห่งความอุดมสมบูรณ์

ที่มา: Kruathongkiaw, 2010

ดังจะเห็นได้ว่า สัญลักษณ์ทั้งหมดที่ปรากฏบนแผ่นหินจุนเจิมร่วมกับคชลักษณ์นั้น ล้วนแต่เป็นสัญลักษณ์มงคลที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ และสัญลักษณ์ของความเป็นกษัตริย์เป็นส่วนใหญ่

3. สัญลักษณ์มงคลในสมัยทวารวดีเปรียบเทียบกับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ สิ่งยังดำรงและสูญหายไป

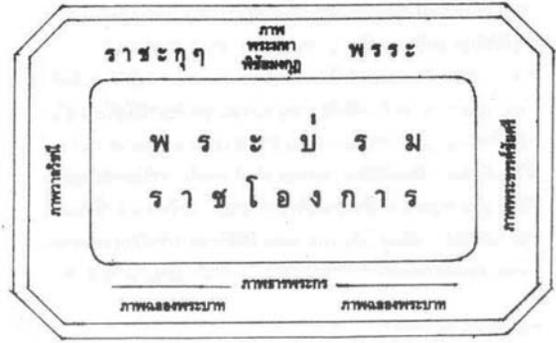
สัญลักษณ์มงคลหรือแผ่นจุนเจิมสมัยทวารวดีดังกล่าวสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลอารยธรรมและศิลปะอินเดีย ชาวทวารวดีได้นำมาใช้งานสวัสดิมงคลต่าง ๆ และเมื่อนำสัญลักษณ์มงคลจากแผ่นหินจุนเจิมที่พบ ณ พระปฐมเจดีย์ มาเปรียบเทียบกับสัญลักษณ์มงคลในปัจจุบันแล้ว พบว่า ยังคงมีการใช้สัญลักษณ์อยู่หลายประเภทด้วยกัน ทั้งที่เป็นเครื่องราชูปโภค เครื่องสูง และเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในสถาบันกษัตริย์ของไทย ราชวงศ์จักรีซึ่งรับคติและพระราชประเพณี

ต่าง ๆ สืบมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งในแง่ของความหมายของสัญลักษณ์มงคลที่นำมาใช้บางส่วนยังคงสอดคล้องกับสมัยทวารวดี แต่รูปแบบของสัญลักษณ์มงคลต่าง ๆ ได้มีการพัฒนาไปหลายอย่าง และโอกาสในการใช้งานเหลือเฉพาะในงานพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์เท่านั้น นอกจากนี้สัญลักษณ์มงคลบางอย่างไม่เป็นที่นิยมก็สูญหายไป

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (2002) ได้ให้ข้อสังเกตว่า เครื่องราชกกุธภัณฑ์ในสมัยอยุธยาตอนปลายมี 4 สิ่ง ซึ่งเป็นจำนวนเท่ากับที่พระเจ้าอโศกมหาราชถวายแก่พระเจ้าทวารวดีนัมปิยะดิศ แต่ต่างกันสิ่งเดียวคือ สมัยอยุธยาตอนปลายไม่มีฉัตร แต่มีธารพระกรหรือไม้เท้าเข้าแทนที่ (Chiachanpong, 2002)

ภาพที่ 8 แผ่นไม้แกะสลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์สมัยอยุธยาตอนปลาย พบที่ปราสาทวัดพระศรีรัตนมหาธาตุขេลีง อำเภอสรีสัชชาลัย จังหวัดสุโขทัย จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุโขทัย
ที่มา: Chiachanpong, 2002, p. 167

ภาพที่ 9 คําอธิบายรูปที่ 8 แสดงว่าเครื่องราชกกุธภัณฑ์สมัยอยุธยาตอนปลาย ประกอบด้วย พระมหาพิชัยมงกุฏ (กระบังหน้า) แล้ (วาลวิชนี) พระขรรค์ชัยศรี ฉลองพระบาท และธารพระกร ซึ่งมีเพียงแล้อย่างเดียวที่ปรากฏอยู่ในแผ่นหินจุนเจิมสมัยทวารวดี
ที่มา: Chiachanpong, 2002, p. 167

ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 ซึ่งสมเด็จพระยามหาราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ในตอนที่ว่าด้วยพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ 2 ว่า

“...พระมหाराชครูพราหมณ์กราบบังคมทูลฯ ถวายศิริราชสมบัติ แลถวายสังวาลพราหมณ์ซึ่งสมมุติว่าเป็นของพระอิศวรทรง แล้วยถวายพระสุพรรณบัฏแลเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ มหาดเล็กแหน กำนัลทั้ง 8 ถวายพระแสงอัฐฎาวุธ ทรงรับด้วยพระหัตถ์ แต่พระมหามงกุฎ 1 พระแสงขรรค์ 1 พระแสงดาบ 1 พัดวาลวิชนี 1 ธารพระกร 1 พระเศวตฉัตร 1 ฉลองพระบาท 1 พระมหाराชครูพราหมณ์วางถวาย (Suksawat, 1994, p. 325) ...”

แสดงให้เห็นว่า รัชกาลที่ 2 ได้เพิ่มฉัตร และพระแสงดาบเข้าไปด้วย รวมเป็น 7 สิ่ง และในสมัยต่อมาเพื่อให้ครบจำนวน 5 ตามตำราอินเดีย จึงได้ตัดฉัตรกับพระแสงดาบออกไปเป็นเครื่องสูง และเนื่องจากเกิดทราบวาวาลวิชนีหมายถึงแล้ จึงสร้างแล้เพิ่มขึ้นมา แต่ไม่อาจทิ้งพัดใบตาลไปได้ จึงเอามาไว้กับแล้ โดยนับรวมเป็น 1 เดียว เรื่องธารพระกรหรือไม้เท้าที่เข้ามาแทนฉัตรนั้น ทำให้ฉัตรเป็นสิ่งนอกเครื่องราชกกุธภัณฑ์ไปนี้น่าคิดว่าอาจมาจากคัมภีร์อื่นที่ไม่เหมือนกัน แต่เครื่องราชกกุธภัณฑ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีการนำพระแสงดาบเข้ามาเพิ่ม หรือนำพัดใบตาลมานับรวมกับแล้จามรอันแสดงถึงการไม่ถือเคร่งครัดตามตำราอินเดียมากมายนัก (Chiachanpong, 2002)

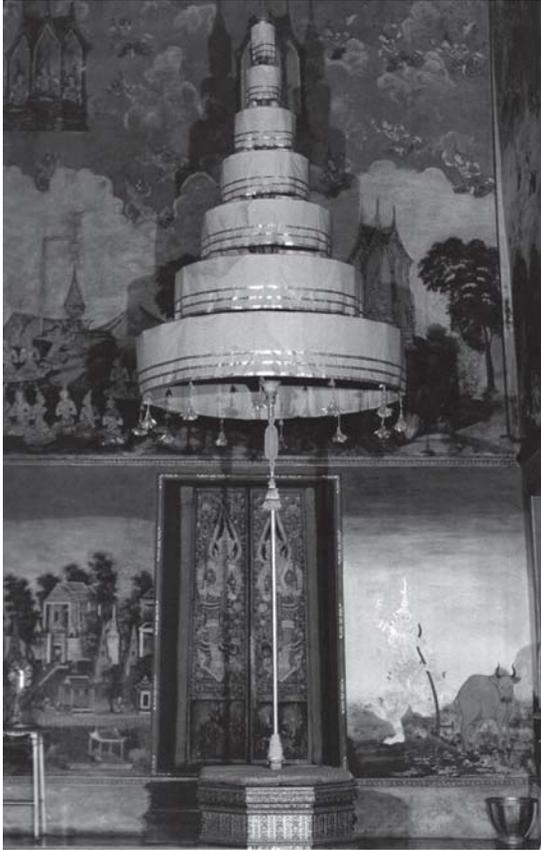

ภาพที่ 10 เครื่องราชกกุธภัณฑ์ในสมัยปัจจุบันประกอบด้วย 1. พระมหาพิชัยมงกุฎ 2. พระแสงขรรค์ชัยศรี 3. ธารพระกร 4. วาลวิชนี(แส้จามรีและพัด) และ 5. ฉลองพระบาท

ที่มา: Chandavich and Chandavich, 2002, p. 4

สำหรับเครื่องสูง เป็นสิ่งประกอบพระราชอิสริยยศของพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีพื้นฐานมาจากอินเดียเช่นกัน เครื่องสูงมีลักษณะเป็นชุดสำหรับ มีฉัตรเป็นประธาน เพราะฉัตรคือร่มของนักรบ ย่อมมีศักดิ์ศรีสูงกว่าสิ่งใดๆ เครื่องสูงมีรวม 8 สิ่ง ประกอบ

ด้วย ฉัตร 7 ชั้น ฉัตร 5 ชั้น บังแทรก บังสุริย์ชุมสาย พัดโบก จามร พระกลด ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ในกระบวนพยุหยาตราโดยเฉพาะสถลมารค มีพระราชยานที่ประทับของพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง (Pinkhannern, 2008)

ภาพที่ 11 พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ภายใต้พระสถปฏูลมหาเศวตฉัตร (ฉัตร 7 ชั้น) ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ (ฉัตรเป็นเครื่องสูง)

ที่มา: Chandavich and Chandavich, 2002, p. 16

ภาพที่ 12 พระที่นั่งภัทรบิฐ ภายใต้พระนพปฏูลมหาเศวตฉัตร (ฉัตร 9 ชั้น) ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ สัญลักษณ์มงคลบนแผ่นหินจุมเจิมสมัยทวารวดีก็มีฉัตรเช่นกัน แต่เป็นฉัตรชั้นเดียว

ที่มา: Chandavich and Chandavich, 2002, p. 221

ภาพที่ 13 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชในกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารค โดยมีพนักงานเจ้าหน้าที่
อัญเชิญเครื่องสูงประกอบพระราชอิสริยยศในกระบวนด้วย
ที่มา: Chandavich and Chandavich, 2002, p. 238

ภาพที่ 14 พระราชครูวามเทพมุนี ถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ใน
พระราชพิธีบรมราชาภิเษก
ที่มา: Chandavich and Chandavich, 2002, p. 226

เมื่อลำดับสัญลักษณ์มงคลจากสมัยทวารวดีถึงรัตนโกสินทร์ พบว่าสัญลักษณ์มงคลบนแผ่นหินจุดเจิมสมัยทวารวดีพบที่พระปฐมเจดีย์ แบ่งสัญลักษณ์มงคลออกเป็น 2 ประเภท คือ สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ ดอกบัว ปลา และ

ภาพที่ 15 พระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ ใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สำหรับสงวนน้ำ
ที่มา: Chandavich and Chandavich, 2002, p. 250

ดังจะเห็นได้ว่า แผ่นหินจุดเจิมสมัยทวารวดีพบที่พระปฐมเจดีย์ สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากอินเดียและใช้ในพิธีพราหมณ์ โดยมีสัญลักษณ์มงคลอย่างละคู่ แบ่งสัญลักษณ์มงคลออกเป็น 2 ประเภท คือ สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ ดอกบัว ปลา และหม้อน้ำ (ปुरुณฆฏะ) ซึ่งในปัจจุบันไม่นำมาใช้เป็นสัญลักษณ์มงคลสำหรับพระราชพิธีต่างๆ ของพระมหากษัตริย์ กับอีกส่วนหนึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ ได้แก่ แล้จามรี (จามร) พัดวาลวิชนี ฉัตร วัชระ ขอลับช้าง (อังกฤษ) พวงมาลัย (บ่วงบาท) และสังข์

จากการประมวลข้อมูลจากนักวิชาการต่าง ๆ ข้างต้นแล้วพบว่า ในปัจจุบันแล้จามรี (จามร) และ

หม้อน้ำ (ปुरुณฆฏะ) และสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นจักรพรรดิราช ได้แก่ แล้จามรี (จามร) พัดวาลวิชนี ฉัตร วัชระ ขอลับช้าง (อังกฤษ) พวงมาลัย (บ่วงบาท) และสังข์

ภาพที่ 16 พระมหาสังข์พิธีพราหมณ์ เป็นสังข์เป่าของหลวงซึ่งพราหมณ์ใช้เป่าร่วมกับเครื่องประโคมอื่น ๆ ในการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
ที่มา: Chandavich and Chandavich, 2002, p. 251

พัดวาลวิชนีได้รวมเป็นวาลวิชนี (แล้และพัด) เป็น 1 ใน 5 ของเครื่องเบญจราชาภรณ์ ส่วนฉัตรนั้นจัดเป็นเครื่องสูง แต่ตามคติอินเดียแล้ว ฉัตรนับเป็น 1 ใน 5 ของเครื่องเบญจกษัตริย์ด้วย และรูปแบบของฉัตรในปัจจุบันก็เปลี่ยนแปลงไป โดยเป็นฉัตรหลายชั้น มีทั้ง 5 ชั้น 7 ชั้น 9 ชั้น สำหรับประกอบพระอิสริยยศที่แตกต่างกัน ส่วนสังข์ได้ใช้ในการสงวนน้ำและเป่าในพระราชพิธีมงคลต่าง ๆ ในราชสำนักในปัจจุบัน วัชระนั้นได้กลายเป็นสัญลักษณ์ประจำพระองค์รัชกาลที่ 6 ด้วยพระนามที่มีความหมายเดียวกับวัชระ แต่ไม่ได้เป็นสัญลักษณ์มงคลสำหรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเช่นเดียวกับขอลับช้าง (อังกฤษ) และบ่วงบาทก็ไม่ได้เป็นสัญลักษณ์มงคลที่สำคัญสำหรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอีกต่อไป

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

เมื่อประมวลผลข้อมูลที่เกี่ยวข้องและแนวคิดของนักวิชาการต่าง ๆ ที่มีความเห็นต่อสัญลักษณ์มงคล สรุปได้ว่าตั้งแต่แผ่นหินสลักจุมเจิมสมัยทวารวดีถึงเครื่องสูงสมัยรัตนโกสินทร์มีการเปลี่ยนแปลง ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวกับหน้าที่การใช้งาน พิธีกรรมทางศาสนา สัญลักษณ์มงคลที่ปรากฏสมัยต่าง ๆ เมื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ สามารถสรุปผลได้ดังนี้

1. แผ่นหินสลักสัญลักษณ์มงคลสมัยทวารวดี เรียกว่า “แผ่นหินจุมเจิม” สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะอินเดียที่เข้ามายังดินแดนไทย ตั้งแต่สมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 แผ่นหินมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีหลุมตื้นอยู่ตรงกลาง ล้อมด้วยกลีบบัว 2 ชั้น ตอนบนสลักเป็นรูปการอภิเษกของศรี หรือคชลักษณ์ ประทับบนฐานบัว หัตถ์ทั้งสองถือดอกบัวตูม ด้านซ้ายและขวาเป็นรูปช้างยืนก้าลงหน้าลงมาเพื่อสรงพระศรี ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ โดยมีสัญลักษณ์มงคลอยู่เป็นบริวารอย่างละคู่ ซึ่งอาจใช้ในพิธีพราหมณ์มากกว่า โดยพราหมณ์อาจใช้กิจพิธีกรรมต่าง ๆ เนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่เทวาลัย โดยอาจเป็นที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์หรือเป็นพิธีมงคลของคนสามัญชนทั่วไปก็เป็นได้

2. สัญลักษณ์มงคลบนแผ่นหินจุมเจิมสมัยทวารวดีพบที่พระปฐมเจดีย์ แบ่งสัญลักษณ์มงคลออกเป็น 2 ประเภท คือ สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ ดอกบัว ปลา และหม้อน้ำ (ปูลงฆฏะ) และสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ ได้แก่ แล้จามรี (จามร) พัดวาลวิชนี ฉัตรวัชรขอสลับข้าง (อังกฤษ) พวงมาลัย (พวงบาท) และสังข์

3. สัญลักษณ์มงคลตั้งแต่สมัยทวารวดีเมื่อมาถึงปัจจุบันยังคงเป็นสัญลักษณ์มงคลอยู่และความหมายส่วนใหญ่คล้ายคลึงของเดิม แต่มีรูปแบบสัญลักษณ์มงคลหลายอย่างที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ฉัตรสมัยทวารวดีเป็นฉัตรชั้นเดียว ปัจจุบันนั้นเป็นฉัตรหลายชั้น ซึ่งนำไปใช้ในโอกาสสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และมีสัญลักษณ์มงคลบางประเภทที่หายไป เช่น บ่วงมาศ (พวงมาลัย) และปลาคู่ ซึ่งไม่ได้นำมาใช้ในพระราชพิธีต่าง ๆ หรือพิธีสามัญแล้ว

4. การศึกษานี้เปรียบเทียบเฉพาะสัญลักษณ์มงคลสมัยทวารวดีกับปัจจุบันเท่านั้น หากได้ศึกษาสมัยอื่น ๆ เช่น สมัยอยุธยา เปรียบเทียบร่วมด้วยก็จะเห็นพัฒนาการของสัญลักษณ์มงคลในสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง

ประโยชน์ที่ได้รับ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษามีดังนี้

1. ทำให้เห็นพัฒนาการทางศิลปะของไทยที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อในสังคมไทยในยุคสมัยที่ต่างกัน

2. เป็นประโยชน์ในการศึกษาภาษาและวรรณคดีไทยที่เกี่ยวข้องกับศิลปะและคติความเชื่อในสังคมไทย

บรรณานุกรม

- Chandavich, B., & Chandavich, N. (2002). *Royal coronation*. Bangkok, Thailand: Continuing Thai heritage Project. (in Thai).
- Chiachanpong, P. (2002). *Ha Pra Ha Chao: Regalia*. Bangkok, Thailand: Matichon. (in Thai).

- Fine Arts Department. (2009). *Dvaravati' s art: The origin of Buddhist' art*. Bangkok, Thailand: Amarin Printing and publishing. (in Thai).
- Indravut, P. (2005). *Dvaravati: The Archaeological evidence analysis study*. Bangkok, Thailand: Saksopha printing. (in Thai).
- Indravut, P. (2010). "Open the Door to Dvaravati" Lecture at Uthong National Museum.
- Krachaechan, P. (2001). The archaeological excavations at Baan Nong Chik: The Stone Crafts. *MuangBoran*, 27(1), 141-146. (in Thai).
- Kruathongkiaw, N. (2010). *Detect Luck Sami goddess*. Bangkok, Thailand: Museun Press. (in Thai).
- Laomanachareon, S. (2007). Chakravartin and arts. In Suchit Wongthet (Ed.). *Chakravartin: The supporter of Thai people* (p.34-35). Bangkok, Thailand: Bangkok Metropolitan, Department of Culture Sport and Tourism. (in Thai).
- Pinkhanngern, V. (2008). *Artistically of Royal packaging*. Bangkok, Thailand: Amarin Printing. (in Thai).
- Saisingha, S. (2004). *Dvaravati's art: The first Buddhist's culture in Thailand*. Bangkok, Thailand: MuangBoran. (in Thai).
- Suksawat, S., M.R. (1994). *From Dvaravati to Rattanakosin Period: The King Rama 3 Monument, he should wear his hat*. Bangkok, Thailand: MuangBoran. (in Thai).
- Yubhodi, D. (1965). *Dhammachakkra*. Bangkok, Thailand: Fine Arts Department. (in Thai).